
Чжан Айлін. “Релігія китайців”. Частина друга¹

Переклад з кит. В. Урусова

Надмірна увага до тіл покійних батьків має єдине пояснення: у Китаї надзвичайно розвинуті синівські почуття людей. У китайські традиції синівська шанобливість – дуже велике, всеохоплююче почуття. Оскільки це єдине законне почуття, його деформований розвиток повністю втратив пропорційність з іншими сферами. Зразком стає людоїдська жертвна модель поведінки сина, який відрізає від свого стегна шматок м’яса, що зварити суп і нагодувати хворих батьків. На такий вчинок здатна тільки до нестями закохана людина. За аналогією, після смерті батьків для їх безпеки і комфорту турбота набуває ступеня психічної хвороби і є цілком очевидною справою.

Мотивом замовлення для себе труни не обов’язково є самолюбство, але фактична далекоглядність. У сільськогосподарському суспільстві зберігання всього, що необхідне для життя, всі зрозуміють. У Китаї багату людину часто описують як сховище гнилого рису. У минулому у більш багаті часи поховальний одяг і труна були важливими домашніми речами, що завжди якогось дня знадобляться.

Все необхідне для матеріального благополуччя мертвих також не вважалося повністю безглуздом, тому що душа, отримавши вирок суду може затриматися на необмежений час перш ніж відродитися. Колись була невелика полеміка стосовно того, де перебуває душа у невизначений перехідний період – у могилі чи у вівтарі на дошках предків. Китайське релігійне плетиво має багато переплутаних ниток, а іноді з’єднується з початком. Наприклад, за теорією долі “відплата за добро добром” виглядає суперечливо, але в останню хвилину все виправляється і не залишається місця для дисгармонії. Бездітний старий накопичує добрі вчинки, а в результаті наложниця народжує йому близнюків. Людина, яка має ось-ось вмерти, продовжує жити ще 10-20 років. Студент, який не заслуговує на це, складає іспити... хороша смерть і насильницька смерть.

Китайці мають різні точки зору стосовно різних видів смерті. У некрологах типова фраза, що описує ідеальний кінець, – це: “Помер своєю смертю”. Якщо причина смерті пов’язана тільки з віком і людина померла у власному будинку, то ми бачимо, що він є главою сім’ї, є кому за нього піклуватися, є кому оплакувати. Хоч для китайців важливо як померла людина, але в деяких місцях до цього ставляться недбало. На головній частині труни вирізьблювали яскраву і красиву сцену “Лю Бу розважається з Дяо Чань”, під час великої поховальної процесії музики виконували мелодію “Су Сань не треба плакати”.

Про людину, яка померла китайці кажуть, що вона “пішла у кращій світ” або “пішла на Захід” (до Індії, звідки походить Шак’ямуні), а труну також називали “посудиною довголіття”. Додавання таких применшувальних визначень, дозволяли порівняно легко сприймати звичайну смерть, але насильницька смерть вважалася жахливою. Людина, яка померла поганою смертю, не мала шансів на реінкарнацію. Інакше треба було чекати, коли так само помре інша людина, щоб помінятися з нею тілами. Демони, що хотіли відродитися, всіляко спокушали людей до самогубства. Якщо у когось був поганий настрій, демони отримували ще більше шансів розкрити свої здібності. Якщо демон був колись повішений, то вішав перед

¹ Початок див.: Чжан Айлін. “Релігія китайців”. (Частина перша). Переклад В. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 1. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. – С. 111–115.

очима людини зашморг. Дивлячись у коло зашморгу, людина бачила там прекрасний сад. Коли людина просовувала голову у коло, зашморг миттєво затягувався. Смерть в результаті нещасного випадку вважалася так само поганою. Якщо автомобіль розбивався в певному місці, то після цього там постійно розбивалися інші автомобілі. Місцевість Гаоцяо була відома тим, що там кожен рік тонули люди. Демони, здається, відзначаються жорстокістю, як павуки і дикі звірі.

Брехуни не зі світу людей

У китайців світ духів і світ тварин, рослин пов'язані між собою. Лиси оборотні, духи кітів і дерев перебували нижче світу людей і неохоче підкорялися людям, як хотіли долали етап природної еволюції. Для особистості, яка прагнула досконалості, найзавиднішим способом життя було життя людиною, тому що воно було найбільш цілісним. Амбітні тварин і рослин, що невдоволені своєю бідністю, повинні були взяти на себе ризик, щоб отримати трохи людського духу, який могли тільки вкрасти. Вони перетворювалися на красивих жінок, щоб поглинати сперму чоловіків.

Світ людей і світ примар продовжуються один в одному, складають один і той же простір і час, створюючи переповнений всесвіт. Демони, що залякують слабких і бояться сильних, особливо збивають з пантелику людей, яким не пощастило, зі слабким здоров'ям, духовно спустошених. Але зустрівши щасливу людину, чесну людину, яка отримала офіційну посаду, вони завжди триматися подалі. Люди, які живуть під величезним тиском – тиском соціальних покарань і на додаток покарань потойбічного світу, ще й відчують на собі незліченні жадібні погляди демонів, що тільки і чекають нагоди вселитися в них. Але розумна людина не повинна боятися демонів і перевертнів, тому що це такий досить слабкий, тьмянний, тонкий світ. У багатьох історіях розповідається про те, як покійний чоловік перешкоджає дружині ще раз одружитися. Навколо паланкіна чути жалісні ридання, в новому будинку до світанку теж чується плач, але все це марно. В той же час, хоч життя святих у деяких відношеннях є досконалим, але йому далеко до життя людини – воно досить одноманітне, обмежене.

Даоський рай

Хоча й кажуть, що існують палаци небожителів, райські квіти і трави, але завжди є відчуття чистої порожнечі, близьке до “увей” – “недіяння”, таким чином, у нашому даосизмі рай – це єдині кольори даосизму. Інша частина цієї картини повністю заснована на давніх місцевих традиціях. Нефритовий імператор безпосередньо править незліченими палацами небожителів, опосередковано керує світом людей і пеклом. Для західного Будди Татхагати, Гуаньїнь з лісу чорного бамбука, різноманітних божеств, які мають свої власні сфери впливу, він є феодальним правителем. Якщо на землі талановита жінка рано померала, вона мала право бути обраною жінкою чиновником Небесного палацу. Якщо ж небесна діва випадково розбивала вазу, або голосно засміялась в очікуванні церемонії, або була помічена у флірті, її повертали у цей світ. Кохання, страждання давали матеріал для народних переказів. Вічне райське щастя таким чином припинялося, але не схоже, щоб це було неприємним.

Небесний уряд використовує надзвичайну систему поділу праці – є божество літераторів, божество військових, божество багатства, божество довголіття. На землі кожне місто має своє божество, кожне село має свою землю, кожен двір має два божества воріт, одне божество вогнища, кожне озеро і річка мають царя-дракона. Крім того, існують ще різні святі.

Хоч картина китайського раю вражає величчю, але в порівнянні з китайським пеклом виглядає блідо і, врешті-решт, не так пов'язана з людьми. Але навіть, якщо китайці не сприймають всерйоз небеса, то вони завжди, в потрібний момент, можуть повірити в них. Їх сила уяви дійсно вражає. Наприклад, по радіо передають Шаосінську оперу, де двоє закоханих безкінечно прощаються, зі сльозами на очах вигукують: “Ах, сестро Сянь!”, “Ах, брате Лян!”. Коментатор, торкаючись струн, додає: “На шляху Аньнань району Цихоу Бейлі на третій поверх тринадцятої резиденції князя чарівну пляшку з отрутою буде негайно доставлено!”. Але атмосфера в театрі зовсім не свідчить про кінець вистави.

Китайці не дуже чутливі до відсутності кульмінації, релігія китайців зазнала чимало випадків спрощення. “Нефритовий імператор” є синонімом дружини – особливо зухвалої дружини. Між набожністю і жартом не дуже чітка межа. Серед богів є божество Ванму. Коли вона вперше з'явилася в китайській міфології, то була потворою, але пізніше її перетворили на красиву стареньку. А ще є Магу – одна з Восьми Безсмертних. Цими двома божествами прикрашають бенкети у день народження, і, можливо, вони не можуть бути об'єктом віри. Тим не менш, китайці не проти ставити їх на рівних з Гуаньїнь. Це як іноземець не може уявити собі, що Санта-Клаус має стосунки з Богом.

Найнижча межа порятунку

У китайців “порятунок душі” різний для різних людей. Для людини, яка задоволена нескінченим земним життям, “порятунок душі” зовсім не потрібний, тільки треба у справах не виходити за межі здорового глузду, тоді і не зробиш невиправної помилки.

Деякі люди побачивши страждання в реальному житті, сподіваюся, що зможуть створити більш приємне середовище, в основному користаючись методами буддизму, тишею, усамітненням, спокоєм. Китайців, які відчували на собі такий вплив, можна умовно розділити на дві групи. Відносно спокійних послідовників – чиновників на пенсії, літніх дам, удов, нещасливих дружин - вони зачинаються в маленькій кімнаті, переписуючи трактати, змісту яких вони і не хочуть розуміти. Відгородившись від світу, у них немає можливості робити зло. Таким чином, творячи пасивне добро, в наступному житті вони зможуть відродитися в кращому оточенні, насолоджуватись невеличкими земними радощами. Цілковита ізоляція від світу часто неможлива, залишається тільки робити значні поступки. Скажімо, якщо їсти пісне, не тільки позбавляєшся гріха вбивства живого, а якщо ще вдатися до крайнощів і не їсти готовану їжу, то це матиме позитивне значення. Якщо багато років їсти тільки фрукти, то одного дня все тіло вкриється білим волоссям, перетворишся на святу мавпу і стрибатимеш кудись. Однак вегетаріанці в Китаї таки відчують ностальгію за м'ясом і тому вони винайшли “вегетаріанську курку”, “вегетаріанську шинку”. Ще кращий винахід – це система їжі екстрактів з квітів, вегетаріанські обмеження в перший день і п'ятнадцятий день нового року, або на день народження Будди і тому подібне. Побожні китайці, коли народжуються і входять у цей світ, однією ногою роблять крок уперед і крок назад, вважаючи, що чиновники підземного світу, які ведуть записи, обов'язково сумлінно записали кожен дюйм кроків померлого. Спасіння перетворилося на спорт наче у рухливих молодих людей. Коли вони приходять у цей світ, то отримують знання і владу, а коли наступного разу приходять у світ, то ще більше можуть знищувати злодіїв і захищати чесних людей, перебудовувати суспільство.

Вони сидять поряд кілька годин, без жодної думки у душі. На світанку і опівночі вони глибоко вдихають, втягуючи найкраще від сонця і місяця, щоб допомогти розвитку “шляхетного духу” надлюдини. Для китайців гімнастика завжди несла в собі трохи тонкого морального духу, що пов’язано з “вирощуванням духу шляхетності”, “тренуванням енергії ці”. Техніка майстра бойових мистецтв і гармонія внутрішнього світу відлюдника доповнювали одна одну.

Таким чином те, що, практикуючи бойові мистецтва, увійдеш до царства небесного, є центральною ідеєю пригодницьких романів, – у Китаї вони подібні до романів про бойскаутів на Заході. Читають їх не тільки учні та студенти, а ще й багато дорослих. Лицар в книзі, до того, як виконати волю неба, у горах навчається кулачному бою, володінню мечем, стратегії. Щоб поліпшитись спочатку треба відсторонитися від життя людей, ця концепція серед людей, які не читали лицарських романів, теж глибоко вкоренилася.

Непотрібний рай

Тільки поліпшувати реальність для деяких люди вважається недостатнім, треба піднятися ще на один рівень. Більшість людей воліють бути святими небожителями і не хочуть ставати божеством, тому що офіційний титул божества часто є винагородою за великі заслуги, отримати його такий клопіт. Після цього треба ставати чиновником небесного царства і ще мати багато обов’язків. Після смерті чесний начальник повіту автоматично ставав божеством, якщо народ будував для нього храм. Особливо цотливі жінки, в основному, мають свій власний храм. Що ж до того, чи вони можуть продовжувати користуватися захистом місцевих жителів, залежить від того, як вони відповідатимуть за врожай рису, погоду, а також приватні молитви людей.

Швидше за все можна позаздрити даоським безсмертним, вони живуть безтурботним життям інтелектуалів, Лінь Юйтан² виступає за невеликі радощі, і щоб все мати. Праведне життя святого вимагає більше ніж півстоліття самокатування в індійському стилі, але тут немає приниження плоті як в індійських відлюдників. Для полегшення можна скористатися алхімією, або покладатися на те, що наведено вище. Святий перевдягається паломником, щоб обрати людину, яка наділена мудрістю, двома словами пробуджує її і ці двоє зникають. Через п’ятдесят років старий знайомий може побачити цю людину далеко від дому в іншому повіті, а борода все така ж чорна.

Дехто опиняється серед безсмертних цілком випадково. Досліджуючи теологію можна знайти самовдосконалення духу лиса-перевертня, чий подих може сформувати яскраву кулю. Кожну місячну ніч, викидаючи цю кулю в повітря він, таким чином, займається практикою дихання. Якщо скористатися можливістю, щоб зловити цю кулю і відразу проковтнути її, то з довічною кар’єрою цього лиса буде покінчено. Тварини, прагнучи до довгого життя, спочатку повинні пройти етап людського життя, пройти довший шлях ніж люди. Коли на півдорозі їх грабують, то вони втрачають важко здобуті досягнення самовдосконалення.

Небожителі, життя яким абсолютно гарантоване, для задоволення грають в шахи, п’ють вино, подорожують, щоб якимось провести час. Вони існують в іншому часовому просторі, день життя небожителів дорівнює тисячі років у нашому світі. В цьому, здається, немає великої користі – це щось схоже на наше нервово оніміння.

Боги не мають сексуального життя і родинних радощів, таким чином люди також створили земноводних істот “дісянь” – “дісянь” не тільки безсмертні, але і нічим не відрізняються від звичайних поміщиків. Живуть “дісянь” у безлюдних

² Лінь Юйтан (1895–1976) – відомий китайський письменник, вчений, перекладач.

гірських ущелинах, на островах, що як і мусульманський рай заповнені чорноокими служницями, але їх не так багато. Коли люди випадково потрапляють у такі місця, ще більше відчують особливу радість. Як в історії про людину, яку “дісянь” обрав зятем. Пливучі на човні для прогулянок по озеру Дунтінху, “дісянь” зустрів старого приятеля, запросив того на човен випити горілки, подарував йому багато коштовностей. Коли той чоловік висадився з човна, оркестр з дівчат ударив у барабани, раптом піднявся білий туман і човен зник.

Небожителі не отримували насолоди від своїх багатств. Хоч вони були щасливі, але у цьому безтурботному житті, вони не мали можливості скористатися своїм умінням спілкуватися з людьми. Але це вміння вони тренували, як би важко їм не було, врешті-решт це стало сильною стороною китайців, які не бажають здаватися. Таким чином, ставлення китайців до світу небожителів дуже коливається, половина китайців хочуть опинитися там, а половина – відчуває до нього відразу.

Рай для китайців фактично є зайвим. Для більшості людей пекло виявляється досить хорошим. Якщо тільки вони поводять себе не дуже погано, то можуть очікувати серію нескінченних, приблизно таких же людських життів. У цьому вони здійснюють своє життя, мимоволі засівають свою щасливу долю, ворожнечу, її припинення – причини і наслідки дуже переплетені, наче циновка, будеш придивлятися, той голова закрутиться. Китайці особливо люблять цю сторону радісного життя людини – якщо вже сподобалося, то не випускають з рук, у них завжди була така вдача. Фільм “Вічна історія” переробили на пекінську оперу, роман “Бегонії” переробили на драму, шаосінську оперу, комедію, прекази, шанхайську оперу. Та ж сама аудиторія віддано знову й знову іде дивитися. Теми китайської музики – або “Гуси сіли на річну міліну”, або “Осінь у ханьському палаці”. Нескінченно знову і знову повторюється мелодія, спокійно осмислюється післямак, без кульмінації, не закінчившись, знову починається і цього разу під новою назвою.

Що таке “погано” для китайців

У сімнадцятому столітті священики, яких Рим відправив до Китаю, з подивом спостерігали високі моральні стандарти імперії. Вони не могли збагнути, як без релігії моральна дисципліна була настільки поширена. Тим не менш, золотий блиск першого захоплення, нарешті, зник. Та, коли вже великі групи іноземних торговців зіткнулися з китайцями, то, здавалося, що всі вони злодійкуваті, безхребетні брехуни.

Чи справді китайці врешті-решт такі хороші, якими виглядають за першої зустрічі? Китайці, посміхаючись, кажуть: “Ця дитина погана”, щоб похвалити її за розум, «доброті не потрібні інші назви». Але у той же час китайці єдине, чого бояться – це коли їхні діти занадто кмітливі. Здібності занадто небезпечні, завжди щастить дурням. Не дурний теж прикидається дурнем. Більшість людей, як правило, особливу увагу приділяють недолікам інших. Кажуть, що в епоху Старого Завіту релігійні почуття єврейської нації були незрілими і тому вони були дуже розбещеними. Це як китайці, які від народження дріб’язкові, прагнуть до вигоди, і тому реагують на відмову від вигоди, як на недоумство.

Китайці не лицемірні, вони всерйоз вірять у доброту, всі анти-соціальні, егоїстичні інстинкти не вважаються інстинктами. Така довільна класифікація формується моральним вихованням, яке дуже ефективно, тому що ніхто не хоче, щоб ви казали про нього, що він ненормальний.

Тим не менш, необхідність відповідати занадто високим стандартам людської природи все ж таки обтяжлива, тому китайці часто скаржаться, що “важко бути людиною”. “Бути” – це створювати, копіювати, грати роль, відчувати важкі зусилля.

В результаті зусиль, китайці, врешті-решт, перетворилися на моральну націю порівняно з людьми Заходу. Китайці найгірші громадяни, але не справедливо судити про китайців з цієї точки зору – вони ніколи не мали якогось досвіду політичного життя. У родині, серед друзів вони завжди дуже турботливі, занадто. Найменша справа розглядається через етичні міркування. Мало хто доживає до поважного віку, свавільно здобуваючи права.

Тому що таке психологічне виховання дуже глибоке, аналізуючи поведінку китайців, дуже важко визначити, що тут від навчання, а що від природи. Влітку жертвують кошти на ліки від холери, ніхто не сміє їх привласнити. Але голови кам'яних Будд відрубують одна за одною, щоб продати їх іноземцям, та це зовсім не те. Для неосвічених мас, абстрактні моральні цінності мають більшу силу ніж конкретне поклоніння ідолам, це досить специфічне явище.

Конфуціанство влаштувало все для людей, які не дуже глибоко читають. Але цікаві неосвічені люди мимоволі підглядели таємницю світобудови. Місцеві екзотичні уламки легенд після систематизації, олюднення з санкції конфуціанства були поширені на величезній простір фантазії китайського народу. І хоча ця релігія була неправильною, але завдяки цьому конфуціанство набуло трохи кольорів і статури. Китайський світ надприродного недоглянутий і немічний. У порівнянні з ним людське життя виглядає багатим і самодостатнім.

Іноземні релігії в Китаї

Католицький Бог, Діва Марія, Ісус – китайці дуже легко зрозуміли їхній родовід і право на владу. Але Божа Матір дуже відрізнялась, була більш привабливою ніж місцеві божества. Тим не менш, через її світле волосся, все ж таки була трохи відокремленою. Хоча на різдвяних листівках намагаються вдягти її в китайський одяг, світле волосся прикривали накидкою, але все ж було не те. А під цими трьома ще багато маленьких святих. У кожного є своє ім'я, яке важко запам'ятати, історичне тло, особливості та події. Замінити однією групою божеств іншу, або замість нічого, або окремого божества поставити інше відносно легко. Тому католицька церква в Китаї, хоча і серйозна організація, але все ще не християнська.

Християнський Бог встановив особисті відносини з вірними, але це відносини любові. Китайський Бог завжди займався справами, не говорив про любов. За ваші гріхи у попередньому житті і в цьому житті, про які ще невідомо, він бере на себе відповідальність. Реалізація прокляття іноді є злодійським обманом. Наприклад, серед семи зятів один бачить уві сні, як сім чоловік, які зв'язані між собою червоною мотузкою. Підозрює, що це погана прикмета. З тих пір уникає зустрічатись з іншими зятями. Підступні родичі заманюють його в кімнату випити вина, зачиняють на замок двері. Кімната займається, всі семеро зятів гинуть у вогні. Виявляється, що цей сон був насланий божеством чоловіку спеціально для того, щоб заманити його.

Сучасне китайське кіно і література, коли хочуть показати щось хороше, то завжди створюють атмосферу християнської проповіді, що вказує на вплив християнства на китайське життя. Зразкові китайці спокійно посміхаються, сміливо радісні, вдягають те, що носили два роки тому, називають дружину “матінко”, жінки щось в'яжуть, діти грають на фортепіано “сто одну найкращу пісню”. Письменниці дуже швидко схопили ліричну красу молитви на колінах перед ліжком під вечірні дзвони. Романи в популярних журналах часто подають героїню, яка створює притулок для сиріт в пам'ять про свого колишнього коханого. Це історії цікаві, оскільки вони демонструють політ душі освічених дружин і матерів.

Учні церковних шкіл, перебуваючи у дуже вразливому віці, звикають до гімнів і церкви у поєднанні з величчю, дисципліною і ідеалами молоді. Таке відношення може підтримуватися до повноліття, навіть якщо вони ніколи не були хрещені. Молоді революціонери ненавидять усе, що стосується релігії. Але вони не зовсім проти християнства, адже з ним приходять лікарні, хімічні лабораторії. У фільмі “Шлях милосердя” є таке подружжя – чоловік розтрачує гроші на біржі, його дружина надає людям медичні послуги, а у вільний час у підвалі разом з дитиною старанно займається хімічними дослідженнями. “Шлях милосердя” – це єдиний китайський фільм, де постійно триває добротність, добротність навіть триває більше 20 хвилин. У звичайних фільмах доброта з’являється на мить, як контраст темній стороні.

В стародавньому Китаї, все, безумовно добре, походило з відносин між людьми. Найвищі ідеали конфуціанського уряду сягали тільки забезпечення їжі і суспільного порядку, що сприяло гармонійному розвитку близьких стосунків між людьми. Сучасні китайці раптом усвідомили, що сім’я – це феодальний пережиток, батько – самодержавний диявол, мати – блаженна дурна, модна дружина – це іграшка, сільська дружина – м’ясо на жертвовному столі. Всі основні відносини після стількох атак для китайців, як і для людей на Заході, стали дуже підозрілими. Але для китайців особливо болісно те, що вони окрім людських відносин не мають ніякої іншої віри.

Тому немає нічого дивного, що сучасним китайцям так важко описувати доброту. У романах і п’єсах головні герої, вийшовши з лабіринту, ідуть до світла і одразу кінець – будь-який критик як тільки почне критикувати, буде змушений зупинитися. Тому що життя саме по собі не досить добре і тепер ми хочемо, щоб у життя була ціль. Минулого року у газеті “Сінвень бао” передовий християнин так жалісно промовляв: навіть якщо використовувати християнство як інструмент, то позичити у нього ціль теж буде добре.

Християнство в Китаї має одне слабке місце, яке не можна ігнорувати. Християнство дякує Богові, який створив увесь світ для нас протягом семи днів (або за мільйони років еволюційного розвитку). А китайці кажуть, що небо від землі відокремив Паньгу. Але це не має великого значення – китайці знають предків тільки до п’ятого покоління, предки старше п’ятого покоління не мають своїх порцій під час бенкету на їх честь. Хоч китайці ретельно розрізняють родинні стосунки і надають значення генеалогії, але не дуже переймаються першоджерелом життя. По-перше, люблять своїх батьків, а коли сягаєш до творця далеких предків батьків, то любов, звичайно ж, розбавляється і розбавляється.

Освічені китайці вважають, що Дарвін, напевно, має рацію, оскільки його підтримують європейські наукові центри. Якщо колись прийде звістка, що його теорія виявилася неправильною, китайці негайно і безболісно відмовляться від неї. Вони ніколи всерйоз не сприймали те, що мавпи їхні предки. Крім того, ще задовго до того як все це відбулося, ще коли світ почався, правив Жовтий імператор, який такий самий як ми, тільки існують деякі більш цивілізовані ніж ми народи. В уяві китайців історія – це досить довгий період деградації, але не еволюції. Тому, коли вони коментують мудреців, то обираючи епоху у якості стандарту, призначають найвище місце найдавнішим часам.

Початками життя не цікавляться, а кінець світу і уявити собі не можуть. Темні століття в Європі, картини Армагеддону масовим фантазіям дуже близькі, можливо, через розпад Римської імперії, який вдарив по нервах, і всі вважали, що кінець світу настане 1000 року. Китай у процесі розвитку не зазнавав таких різких переломів, тому китайці думають, що хід історії – це колінця бамбука, спокійні дні йдуть один за одним, триваючи вічно.

Стандартом оцінки людини в китайській релігії завжди була поведінка, а не віра, тому що більшість представників вищих класів суспільства були невіруючі. В той же час, тому що покарання було не дуже важким, то і нагорода не дуже хвилювала людей. До віруючих здебільшого було негативне ставлення, лише б уникнути покарання. Китайці закоренілі у своїх звичках, завжди намагаються уникнути відповідальності. На їх здивування християнство подарувало їм “агнця спокути”, що безкоштовно за все відповідає, тільки треба вірити і все. Таким чином, у китайців, які звикли торгуватися, це ще більше викликало підозру.

Але найбільш важке місце для китайців у християнській вірі: загробне життя змальовано не так, як китайці того хочуть. У застарілому християнському раю безперервно грають золоті арфи, гімни прославляють Бога, не будемо вже про це говорити. Прогресивні ідеї розглядають Землю як моральний майданчик, після тренування на якому, ми переходимо до якогось непевного іншого світу. А самовдоволені, консервативні китайці завжди розглядали людське життя центром Всесвіту, і це для них є неприйнятним. Якщо сказати, що великий потік нашого життя є тимчасовою піною, то будь-яке особисте вічне життя нічого не варте. Християнство дає нам дуже мало втіхи, тому місцеві легенди протистоять високому тиску проповідей старого і нового християнства, досі ще стоять на ногах, хоча вже не контракують, не маючи значної підтримки капіталу, пропагандистської літератури, красивих мирних краєвидів, навіть одного канону – буддійські сутри розуміють дуже небагато людей, а значить, що вони не існують.

Невловима китайська душа

А все ж таки китайська релігія – це релігія чи ні? Якщо це релігія, то має бути якась душевна віра. Нижчі класи вважають, що віра і релігія досить безпечні, тому на випадок, якщо потім все виявиться пустими словами, то нема чого сумувати, до того ж атеїстам не треба буде спускатися до пекла. Це пояснює терпиме ставлення Китаю до іноземних релігійних традицій. Якщо без причини зачіпати християн і потім колись доведеться потрапити до християнського пекла, а там жодного знайомого обличчя, то можна і постраждати.

Як би там не було, та не могли визначитися. А в релігії іноді неможливо обмежитися неясним дипломатичним красномовством, треба відповісти “так” або “ні”.

Наприклад, людина все втратила, і тільки спираючись на внутрішні сили, вона може знову піднятися, створити нове майбутнє. Але в Китаї таке дуже рідко можна побачити. Хоч і вірять, що “труднощі роблять людину”, та якщо той, хто здолав труднощі, падає одного разу, то підвестися він вже не зможе. І з цієї причини у китайських газетах майже через кожні два дні передруковують один вислів Едісона чи то Франкліна: “Поразка – мати успіху”.

Китаєць, зазнавши поразку, може і вірить у себе, і добре робить все, що має зробити, але не своєчасно. Небо ніколи не допомагає тим, хто програв. “Небо” китайської інтелігенції схоже з “природністю” в сучасному мисленні. Величне йде своїм безжалним шляхом і не має ніякого відношення до милосердного бога у християнстві. У нас простонародна релігія теж зазнала впливу “неба” прадавніх людей, і злочин має бути покараний, тому що злочин перешкоджає просуванню природності, і одна добра справа не обов’язково буде винагороджена.

Хоч і кажуть, що “небо не закриває людині шлях”, але коли насправді настають скрутні часи, дуже мало шансів врятуватися. У безвихідному становищі що ж може підтримати китайця? Релігія хіба що скаже йому, що це розплата за колишні гріхи, а яка ще втіха?

Жебрак не людина, тому що у конфуціанстві сфера людського дуже обмежена. Самою головною умовою суспільного статусу людини є її зв'язки з іншими, і навіть ці зв'язки обмежені “п'ятьма відносинами”³. Дуже бідна людина не може дотримуватися конфуціанського вчення, тому, що спочатку вона має відповідати вимогам суспільства: мати гроші або власну землю, утримувати родину. Жебрак не може мати родини, або яких-небудь людських стосунків, тільки що просити у людей якогось співчуття, але це шкодить моральності людини. Тому жебрак не попадає під захист релігії.

Бідна людина і жебрак не однакові. У всіх країнах світу нижчі класи найбільш набожні, тому що вони палко вірять у воздаяння прийдешнього життя. А китайські нижчі класи, тому що вони живуть скупчено, мають набагато більше людських зв'язків, обмежень, обов'язків, ближче до тисняви душ померлих за фасадом китайської релігії, глибше усвідомлюють, що це таке.

А той, хто має померти, теж не людина. Болісне самовідчуття розриває зв'язок між людьми. Тому таке рідкісне співчуття. У душевному стані смертельно хворої людини в Китаї ніколи не копірсалися. В нашій літературі, коли доходить до цього моменту, все обмежується рефлексіями стороннього спостерігача, і з цієї причини часто перетворюється на жорстокий фарс, такий як відомий “Дух смерті” з привидам поліцейським у виконанні коміка у білому вбранні і високому капелюсі з надписом: “А гроші – мені”.

Китайці зовсім не цікавляться причинами своєї долі, а навіть якщо і цікавляться то не дуже насмілюються над цим замислюватись. Виходити у своїх думках за межі людського небезпечно, демони і привиди можуть скористатися цим і прийти, краще їх ніколи не чіпати. Китайці зосереджують свою увагу на тому, що їм достеменно зрозуміле, на невеличкому фрагменті життя у світлі червоних ліхтарів. У цих межах китайська релігія дієва. А за межами цього все непевне, сповнене стражданнями. Все пусте, і як казала Янь Сіцзяо⁴: “Вимити руки, почитити нігті, пантофлями місити багнюку”.

Серпень 1944 р.

(Перекладено за виданням: 自己的文章/张爱玲著。傅光明主编。– 北京：京华出版社，2005).

³ “П'ять відносин” (китайською – wulun) – це відносини пана і слуги, батька і сина, старшого і молодшого братів, чоловіка і дружини, друзів.

⁴ Негативний персонаж класичного роману “Річкові заплави”.